

Alexandrina Mihaela POPESCU

(Coordonator)

Directorul colecției:

Alexandrina Mihaela Popescu, *Universitatea din Craiova*

Comitetul științific:

Ecaterina Sarah, Frasinianu, *Universitatea din Craiova*

Vali Ilie, *Universitatea din Craiova*

Florentina Mogonea, *Universitatea din Craiova*

Florentin Remus Mogonea, *Universitatea din Craiova*

Mihaela Aurelia Ștefan, *Universitatea din Craiova*

Cadrul științific și tehnic:

Seria EDU 21 reprezintă o colecție de carte care cuprinde contribuțiile celor interesați de problematica educației. Colecția își propune să promoveze ideile, studiile de caz, cercetările teoretice și aplicative specifice sferei educației și învățământului preuniversitar și universitar.

Colecția este deschisă tuturor studiilor care aduc în centrul atenției aspecte legate de educație, psihologia educației, sociologia educației și filosofia educației și promovează rezultatele cercetărilor din domeniul științelor educației și psihologiei.

Considerând că fiecare contribuție reprezintă un mijloc de îmbogățire teoretică și practică a experienței educaționale, se încurajează cercetarea științifică în domeniul formării inițiale și continue a cadrelor didactice, reflecțiile de fond referitoare la rolul învățământului în societatea cunoașterii și materialele cu tentă aplicativă referitoare la practica pedagogică a viitorilor profesori.

Coordonator principal:

Conf. univ. dr. Vali Ilie, *Universitatea din Craiova*

(e-mail: vali.ilie@edu.ucv.ro, brainstorming71@yahoo.com)

Alexandrina Mihaela POPESCU

(Coordonator)

**REPERE ÎN FORMAREA ÎNȚIALĂ
A PROFESORILOR**

Editura UNIVERSITARIA

Craiova, 2024

Referenți științifici:

Conf.univ.dr. Sofia-Loredana Tudor

Conf.univ.dr. Camelia Stăiculescu

Copyright © 2024 Editura Universitaria

Toate drepturile sunt rezervate Editurii Universitaria

Descrierea CIP a Bibliotecii Naționale a României

Repere în formarea inițială a profesorilor / coord.: Alexandrina Mihaela

Popescu - Craiova : Universitaria, 2024

Conține bibliografie

ISBN 978-606-14-2091-9

I. Popescu, Alexandrina Mihaela (coord.)

37

Autori capitole:

FLORENTIN REMUS MOGONEA

VALI ILIE

ECATERINA-SARAH FRĂSINEANU

FLORENTINA MOGONEA

ALEXANDRINA MIHAELA POPESCU

IOAN EUSTAȚIU MARINESCU

MIHAELA AURELIA ȘTEFAN

© 2024 by Editura Universitaria

Această carte este protejată prin copyright. Reproducerea integrală sau parțială, multiplicarea prin orice mijloace și sub orice formă, cum ar fi xeroxarea, scanarea, transpunerea în format electronic sau audio, punerea la dispoziția publică, inclusiv prin internet sau prin rețelele de calculatoare, stocarea permanentă sau temporară pe dispozitive sau sisteme cu posibilitatea recuperării informațiilor, cu scop comercial sau gratuit, precum și alte fapte similare săvârșite fără permisiunea scrisă a deținătorului copyrightului reprezintă o încălcare a legislației cu privire la protecția proprietății intelectuale și se pedepsesc penal și/sau civil în conformitate cu legile în vigoare.

INTRODUCERE

Lucrarea, prin aspectele teoretice și prin sugestiile aplicative, reprezintă un instrument util studenților care aleg să urmeze Programul de formare psihopedagogică în vederea certificării pentru profesia didactică și profesorilor practicieni aflați în diverse faze ale formării și dezvoltării profesionale continue.

Structura lucrării respectă exigențele Planului de învățământ pentru nivelul I, DPPD (Fundamentele Pedagogiei. Teoria și metodologia curriculumului; Teoria și metodologia instruirii. Teoria și metodologia evaluării, Didactica specializării, Managementul clasei de elevi, Instruirea asistată de calculator, Practica pedagogică) și reprezintă o contribuție a cadrelor didactice implicate în formarea psihopedagogică. Problematika teoretică este însoțită de sarcini și teme de (auto)învățare, iar sugestiile bibliografice oferă deschideri în vederea aprofundării și dezvoltării unor aspecte practic-aplicative.

PSIHOLOGIA EDUCAȚIEI

FLORENTIN REMUS MOGONEA*

1. Psihologia educației ca disciplină de studiu

1.1. Domeniul psihologiei educației

Termenul de psihologie provine de la cuvintele grecești *psyche* (suflet) și *logos* (cuvânt, teorie, învățătură). Ca știință, a apărut în perioade mai recente (primele lucrări de psihologie sunt publicate după anii 1500 de Rudolf Goclenius și 1700 de Christian Wolf).

O primă aproximare a definirii psihologiei, care ar putea porni de la analiza etimologică, ar consta în considerarea psihologiei ca știință care studiază psihicul sau procesele și fenomenele psihice. Problema ridicată de această definire este una de logică, dată fiind circularitatea ei.

Obiectul de studiu al psihologiei este psihicul. Pentru a depăși circularitatea definirii anterioare trebuie să recurgem la a înlocui termenul de psihic cu o definiție a lui.

O definire corectă din punct de vedere logic ar cere respectarea condițiilor conform cărora orice definire trebuie să conțină un gen proxim și o diferență specifică. Este foarte dificil însă să identificăm genul proxim și diferența specifică pentru conceptul de psihic. De aceea, definițiile obișnuite recurg la inventarierea principalelor caracteristici ale psihicului. Iar aceste caracteristici reies prin raportarea psihicului la criterii exterioare lui însuși. Iată care sunt criteriile propuse de Zlate (2000, 2007):

- a) prin raportare la materie (la substratul material al psihicului): psihic = produs/funcție a creierului;
- b) prin raportare la realitatea înconjurătoare (lumea obiectivă a lucrurilor și fenomenelor naturale): psihic = reflectare subiectivă a realității obiective;
- c) prin raportare la interacțiunea universală a lucrurilor: psihic = caz particular/formă/expresie a vieții de relație;
- d) prin raportare la realitatea socială: psihic = element condiționat și determinat socio-istoric și socio-cultural.

Psihologia este definită, astfel, ca știință care studiază fenomene și procese care constituie o reflectare subiectivă a realității obiective și care sunt condiționate și determinate socio-istoric și socio-cultural reprezentând o funcție a creierului ce reflectă relaționarea universală.

Trebuie menționat faptul că, așa cum se întâmplă la nivelul oricărei științe, procesele, însușirile, mecanismele psihice sunt studiate cu ajutorul unui ansamblu de metode obiective pentru a evidenția legile de funcționare a psihicului. Aspectul practic la psihologiei rezidă în scopul său care vizează cunoașterea, optimizarea și ameliorarea existenței umane (Zlate, 2000, 2007). Psihologia educației reprezintă o ramură științifică a psihologiei, aflată la confluența psihologiei generale (ca știință de bază, cu un nivel de maximă generalitate științifică) cu domeniul aplicativ al educației.

Psihologia școlară (în sens restrâns) sau psihologia educației (în sens larg) aplică cunoștințele, legile, regulile, constatările și generalizările din domeniul psihologiei generale la psihologia copilului și cu referire la activitatea de instrucție și educație. În esență, psihologia educațională studiază modul de manifestare și structurare eficientă a activității și a mecanismelor psihocomportamentale implicate în procesul instructiv-educativ (Mogonea, Novac, 2013).

* Conf. univ. dr. Departamentul pentru Pregătirea Personalului Didactic, Universitatea din Craiova.

În concluzie, psihologia educației este preocupată de aspectele psihologice ale învățării, iar tematica ei se structurează în funcție de următoarele dimensiuni și elemente componente ale situațiilor educaționale: obiectul de învățământ, activitatea de învățare și personalitatea elevului.

1.2. Metode și instrumente specifice

Provenind din grecescul *methodos* (care înseamnă cale, drum către ceva), *metoda* este definită în psihologia românească de (Golu & Golu., 2003) ca reprezentând acea îmbinare și organizare de concepte, modele, ipoteze, strategii, instrumente și tehnici de lucru care dau corporalitate unui proiect metodologic. Ea este operatorul care mijlocește trecerea, ridicarea treptată de la problema de cercetare, enunțată în plan teoretic la reconstrucția ei observațională, experimentală, acțională - în vederea corectării, optimizării, potențării, restructurării unui sector sau altul al practicii sociale.

Cele mai cunoscute și utilizate metode în psihologia școlară au un caracter instrumental, de intervenție, informare, interpretare și acțiune. Ele pot fi clasificate după mai multe criterii: caracterul lor: *obiective și subiective*; specificul realităților investigate: *calitative și cantitative*; natura relației cercetător - subiect: *directe și indirecte*; scopul lor: metode *de recoltare* a informațiilor, metode *de prelucrare și interpretare* a acestora, metode de *investigație intensivă și extensivă*, metode de *diagnoză și prognoză*, metode de *cercetare și metode aplicative* (psihoeducaționale, psihoterapeutice); caracterul științific: metode *intuitive, empirice și metode științifice* (Golu, Verza, Zlate, 1996, Golu, I., 2003, Neacșu, 2010, 2018, Sălăvăstru, 2004, 2006, 2009)

Principalele metode ale psihologiei școlare sunt: *observația, experimentul, convorbirea, ancheta, psihologică, metoda biografică, metoda analizei produselor activității, metodele psihometrice, fișa psihopedagogică.*

Observația, ca metodă de cercetare psihologică, constă în urmărirea intenționată și înregistrarea exactă, sistematică a diferitelor manifestări comportamentale ale individului (sau ale grupului), ca și al contextului situațional, al comportamentului fără nici o intervenție din afară.

Conținuturile observației sunt reprezentate de simptomatologia stabilă, adică trăsăturile bio-constituționale ale individului ca și trăsăturile fizionomice, precum și de simptomatologia labilă, adică multitudinea comportamentelor și conduitelor flexibile, mobile ale individului, cum ar fi conduita verbală, cea motorie, mnezică, și varietatea expresiilor afectiv-atitudinale.

Formele observației pot fi clasificate după următoarele criterii: orientarea actului observațional: *observația și autoobservația*; prezența sau absența intenției de a observa: *observația ocazională, observația sistematică*; prezența sau absența observatorului: *observația directă, observația indirectă sau mediată*, cu observator *uitat, ignorat, cu observator ascuns*; implicarea sau nonimplicarea observatorului: *observația pasivă, observația participativă*; durata observării: *continuuă sau discontinuuă*; obiectivele urmărite: *integrală sau selectivă.*

Experimentul constă (Vlăsceanu, 1982, Zlate, 1994) în verificarea ipotezelor cauzale prin integrarea unor situații contrastante, controlabile. Experimentul *constă în măsurarea efectelor manipulării unei variabile independente* asupra variabilei dependente într-o situație în care acțiunea altor factori este redusă la minimum. *Variabilele dependente* sunt cele care fac obiectul observației, cele cărora cercetătorul le va studia variația în cursul experimentului. *Variabilele independente* nu depind de nici o altă variabilă, ele fiind legate de decizia experimentatorului, care în mod deliberat le-a introdus în experiment.

Cele mai răspândite *tipuri de experimente* sunt:

Experimentul de laborator presupune scoaterea subiectului din atmosfera lui obișnuită de viață și activitate și introducerea într-o ambianță artificială, anume creată, în camere special amenajate, dotare cu aparatură de laborator, condiții și programe de desfășurare a experimentelor bine determinate, adeseori obligatorii. *Experimentul natural* presupune aplicarea probei sau a sarcinii declanșatoare într-un cadru obișnuit, familiar de existență și activitate a individului. *Experimentul psiho-pedagogic* poate fi de două feluri: *constatativ*: urmărește fotografierea, consemnarea situației existente la un anumit moment dat și *formativ*: țintește introducerea în grupul cercetat a unor factori de progres, în vederea schimbării comportamentului, schimbare constatată prin compararea situației inițiale cu cea finală.

Convorbirea este un dialog angajat între cercetător și subiectul investigat care presupune: relația directă de *tipul „față în față”*; abilitatea cercetătorului pentru a obține angajarea autentică a subiecților în convorbire; empatia cercetătorului.

Formele convorbirii sunt: *convorbirea standardizată*, dirijată, structurată, bazată pe formularea acelorași întrebări, în aceeași formă și ordine tuturor subiecților, indiferent de particularitățile lor individuale; *convorbirea semistandardizată* sau *semidirijată* cu adresarea unor întrebări suplimentare, cu reformularea altora, cu schimbarea succesiunii lor; *convorbirea liberă, spontană*, asociată, în funcție de particularitățile situației în care se desfășoară, de cele psihoindividuale ale subiectului, chiar și de particularitățile momentului când se face.

Ancheta, ca metodă de cercetare psihologică, presupune recoltarea sistematică a unor informații despre viața psihică a unui individ sau a unui grup social, ca și interpretarea acestora în vederea desprinderii semnificației lor psihocomportamentale. În cercetarea psihologică, sunt utilizate două forme ale acestei metode:

Ancheta pe bază de chestionar este una dintre cele mai laborioase metode ale psihologiei, folosirea ei științifică implicând parcurgerea mai multor etape (stabilirea obiectului anchetei; documentarea; formularea ipotezei, determinarea populației (a universului anchetei); eșantionarea; alegerea tehnicilor și redactarea chestionarului; pretestul (pentru a vedea dacă chestionarul a fost bine elaborat); redactarea definitivă a chestionarului; alegerea metodelor de administrare a chestionarului (prin persoane special destinate acestei operații sau prin autoadministrare); defalcarea rezultatelor; analiza rezultatelor obținute în raport cu obiectivele formulate; redactarea raportului final de anchetă). (<https://revistaeducatie.ro/wp-content/gim/diferite/metode-si-instrumente-de-cunoastere-a-personalitat-ii-elevilor-REVISTA%20COJOCARU%20ADRIANA.pdf>, online, 12.12.2023)

Ancheta pe bază de interviu presupune raporturi verbale între participanții aflați față în față, centrarea asupra temei cercetate, direcția unilaterală de acțiune, fiecare participant păstrându-și locul de emițător sau receptor (prin acesta se deosebește de convorbire). Există *interviuri individuale și de grup, clinice*, (centrate pe persoană) și *focalizate* (centrate pe tema investigată).

Metoda biografică vizează strângerea cât mai multor informații *despre principalele evenimente parcurse de individ în existența sa*, despre relațiile prezente între ele ca și despre semnificația lor în vederea cunoașterii istoriei personale a fiecărui individ, atât de necesară în stabilirea profilului personalității sale. Este prin excelență evenimentțială, concentrându-se asupra succesiunii diferitelor evenimente din viața individului, a relațiilor dintre evenimentele cauză și evenimentele efect, dintre evenimentele scop și evenimentele mijloc. Variantele mai noi ale metodei biografice - cunoscute sub denumirea de *cauzometrie* și *cauzogramă* - își propun tocmai surprinderea relațiilor dintre aceste tipuri de evenimente. Cel mai adesea biografia ia, fie *forma jurnalelor de însemnări*, fie *forma*

anamnezei, ca o discuție amplă purtată de psiholog cu copilul sau cu părinții acestuia, focalizată pe depistarea unor situații sau factori patogeni (somatici sau psihici).

Metoda analizei produselor activității este una dintre cele mai folosite metode în psihologia copilului și psihologia școlară. Orice produs realizat de copil sau elev poate deveni obiect de investigație psihologică. Prin aplicarea acestei metode obținem date cu privire la: capacitățile psihice de care dispun copiii (coerența planului mental, forța imaginației, amplexarea intereselor, calitatea cunoștințelor, deprinderilor, priceperilor și aptitudinilor, etc), stilul realizării (personal sau comun, obișnuit), nivelul dotării (înalt, mediu, slab), progresele realizate în învățare (prin realizarea repetată a unor produse ale activității). Pentru cercetători, o mare importanță o are fixarea unor criterii după care să evalueze produsele activității. Printre acestea, mai semnificative sunt: corectitudinea - incorectitudinea, originalitatea - banalitatea, complexitatea - simplitatea, expresivitatea - nonexpresivitatea produselor realizate.

Metodele psihometrice vizează măsurarea capacităților psihice ale individului în vederea stabilirii nivelului lor de dezvoltare. Cea mai cunoscută și răspândită este metoda *testelor psihologice*.

Testul psihologic este o probă relativ scurtă care permite cercetătorului strângerea unor informații obiective despre subiect, pe baza cărora să poată diagnostica nivelul dezvoltării capacităților măsurate și formula un prognostic asupra evoluției lor ulterioare. Pentru a satisface aceste deziderate, testul trebuie să îndeplinească anumite condiții: *validitatea*: să măsoare exact ceea ce își propune; *fidelitatea*: să permită obținerea unor performanțe relativ asemănătoare la o nouă aplicare; *standardizarea*: să creeze aceleași condiții pentru toți subiecții supuși testării. De regulă, se standardizează: conținutul probei (același test cu același conținut distribuit tuturor subiecților); modul de conduită a cercetătorului față de subiect (se recomandă utilizarea aceluiași instructaj verbal, a acelorași conduite față de toți subiecții), timpul de aplicare al probei (care trebuie să fie același pentru toți subiecții, aceasta în cazul testelor cu timp determinat); *etalonarea*: stabilirea unui etalon, a unei unități de măsură, pentru rezultatele obținute, în vederea cunoașterii valorii lor.

Testele psihologice se clasifică după mai multe criterii: după modul de aplicare (*individuale, colective*); după materialul folosit (*verbale, neverbale*); după durata lor (*cu timp strict determinat, cu timp la alegerea subiectului*); - după conținutul măsurat; după scopul urmărit: *teste de performanță, teste de personalitate, teste de comportament*. (<https://revistaeducatie.ro/wp-content/gim/diferite/metode-si-instrumente-de-cunoastere-a-personalitatii-elevilor-REVISTA%20COJOCARU%20ADRIANA.pdf>, online, 12.12.2023)

Fișa psihopedagogică se referă la acel instrument de lucru care servește organizării și prezentării informațiilor referitoare la un elev privit în totalitatea sa sau referitoare la anumite aspecte din viața acestuia. Fișa destinată studiului individualității elevului reprezintă un document cu valențe practice, care permite desfășurarea unei acțiuni programate, în scopul desăvârșirii personalității elevului prin intermediul procesului de învățământ. Se impune, însă, o precizare și anume: eficiența nu trebuie căutată în valoarea analizei psiho-pedagogice efectuate, ci în rolul ei de factor dinamizant al procesului de învățământ.

În general, în alcătuirea unei fișe psihopedagogice a elevului cadrul didactic trebuie să ia în considerare câteva principii dintre care amintim: considerarea unitară a personalității copilului, cercetarea variabilelor de personalitate în interdependența lor, distingerea caracteristicilor dominante de personalitate, a celor de mediu și de educație, repere privind procesul de formare a elevului. (<https://eduform.snsh.ro/sesiuni-online/cunoasterea-individualitatii-elevilor-fisa-de-caracterizare-psihopedagogica>, online, 12.12.2023, <https://revistaeducatie.ro/wp-content/gim/diferite/metode-si-instrumente-de-cunoastere-a-personalitatii-elevilor-REVISTA%20COJOCARU%20ADRIANA.pdf>, online, 12.12.2023)

2. Repere psihogenetice ale dezvoltării

2.1. Teoria stadială a dezvoltării psihice

Stadiile dezvoltării intelectuale (Jean Piaget)

Jean Piaget a identificat patru stadii ale dezvoltării cognitive, considerând că toți copiii trec prin aceeași succesiune de etape în drumul lor spre maturizare (<https://ziuadepsiho.blogspot.com/2013/08/stadiile-dezvoltarii-inteligentei-jean.html>, online, 15.12.2023, Mogonea, Novac, 2013).

Stadiul senzorio-motor (0 - 2 ani)

În această etapă, copilul își dezvoltă capacitățile senzoriale și coordonarea motorie. Primul lucru pe care îl învață copilul este schema corporală, adică se familiarizează cu corpul său și înțelege că acesta este diferit de alte elemente din mediu, face distincția între „eu” și „exterior”. Următorul pas este coordonarea musculară, copilul începe să-și controleze mușchii.

Din punct de vedere intelectual, cea mai importantă achiziție a acestei etape este permanența obiectului. Copilul ajunge să își dea seama că obiectele există și dacă nu sunt permanent în atenția lui. Piaget a demonstrat că, la 9 -10 luni, copilul încă nu s-a deprins cu permanența obiectului, printr-un experiment simplu. Ascundea o jucărie sub o batistă în fața copilului, iar acesta se comporta ca și când jucăria ar fi dispărut. În al doilea an de viață, acest pas este depășit.

Inteligența se formează prin intermediul schemei senzorio-motorie, cu ajutorul mecanismelor de adaptare. Dacă, la început, copilul încearcă să ajungă la o jucărie fără a reuși, după un timp învață să tragă de suportul pe care se află jucăria.

Stadiul preoperator (2 - 7 ani)

Acum are loc achiziția limbajului. De la o vorbire egocentrică, exprimarea pur și simplu a gândurilor, copilul începe să se gândească și la necesitățile celui cu care vorbește. Deși are o reprezentare redusă a faptului că ceilalți au alte nevoi, începe să își ajusteze limbajul pentru a comunica.

În jur de 5 -6 , ani apare capacitatea de descentrare, care se manifestă cel mai bine de la 7 ani încolo. Piaget a folosit o machetă reprezentând trei munți. Copilul era așezat cu fața spre munți, iar la o margine era așezată o păpușă. Când copilului i s-a cerut să aleagă din trei fotografii pe aceea care ar reprezenta perspectiva păpușii, el a ales o fotografie care reprezenta perspectiva lui. Cu cât se apropie mai mult de limita superioară a stadiului preoperator, cu atât copilul se desprinde mai ușor de propria persoană și începe să se gândească și la ceilalți.

Copilul cunoaște intuitiv, pe baza a ceea ce vede. Imaginile au un rol foarte important. Jocul și desenul sunt două activități care se dezvoltă începând cu acest stadiu. În ce privește învățarea de reguli, se manifestă tendința de generalizare a acestora. De exemplu, după ce a învățat că un câțel este un câțel, va aplica această informație asupra tuturor animalelor mici, numindu-le „cățel”. Spre finalul stadiului preoperator, copilul a dobândit destule scheme, care îi vor permite să facă față solicitărilor din mediu.

Stadiul operațiilor concrete (7 - 11 ani)

În acest stadiu, structurile intelectuale sunt capabile să opereze aproape la fel cu ale adultului, însă sunt condiționate de materialul concret. Copilul înțelege reversibilitatea, faptul că unei acțiuni îi corespunde o alta care produce revenirea la starea inițială. Copilul poate să înțeleagă că „ $2 + 3 = 5$ ”, poate să îl descompună pe „5” în „2” și „3”, poate să facă proba adunării prin adunare etc.

De asemenea, este momentul când copilul începe să înțeleagă noțiunea de conservare, adică un obiect are același volum chiar dacă își modifică forma. Un metru, fie că este măsurat cu metrul croitorului, cu ruleta sau cu metrul tâmplarului va reprezenta tot un metru.

O preocupare specifică elevilor de această vârstă constă în realizarea de colecții. Adună informații despre subiecte care îi interesează, adună fotografii sau diferite alte obiecte.

Stadiul operațiilor formale (11 – maturitate)

Din acest stadiu, gândirea copilului este asemănătoare cu a adultului. El este capabil să facă deducții și inducții, să opereze logic. Raționamentul se desprinde de suportul concret, putându-se realiza și pe baza materialului abstract. Copiii pot face chiar operații asupra operațiilor.

Piaget considera că majoritatea achizițiilor au loc până la 18 ani, după care dezvoltarea structurilor intelectuale intră în stagnare. El vedea inteligența ca pe o structură ereditară, un potențial care se realizează sau nu, în funcție de stimulările din mediu. Apare astfel posibilitatea ca stadiul operațiilor formale să nu se încheie niciodată, chiar la o dezvoltare normală a psihicului.

Alte cercetări arată că intelectul nu se formează exclusiv pe baza interacțiunii directe cu mediul, aceasta fiind mediată de adult (Vâgotski, Doise, Mugny). Stadiile dezvoltării pot fi accelerate (Galperin, Vâgotski), iar dezvoltarea proceselor intelectuale urmează mai degrabă un traseu psihologic, decât logic (Bruner). Inteligența are mai multe componente (Sternberg) și este de mai multe feluri (Gardner).

Stadiile dezvoltării morale (Lawrence Kohlberg)

Lawrence Kohlberg a pornit de la cercetările lui Piaget și s-a concentrat pe evidențierea etapelor pe care le parcurge o persoană în formarea raționamentului său moral. (<https://www.scribd.com/doc/44984583/Niveluri-Stadii-Morale-Kohlberg>, online, 15.12.2023, Mogonea, Novac, 2013).

Kohlberg a investigat modul în care copiii și adulții rezolvă dilemele morale. Subiecților li se prezentau probleme care intrau în conflict cu convențiile sociale, cerându-li-se să aprecieze ce era corect sau greșit într-un comportament și cum trebuia pedepsită greșeala.

Apar trei perioade mari, divizate fiecare în câte două subetape. Limitele de vârstă sunt orientative.

Perioada preconvențională (4 - 10 ani)

Individul aplică anumite standarde pentru valoarea lor instrumentală, focalizându-se pe consecințe.

Subetapa 1 - orientarea spre pedeapsă și supunere. Credința în ideile morale are ca scop evitarea pedepsei.

Subetapa 2 - orientarea instrumentalistă. Conformarea la morală îi asigură individului simpatia celorlalți.

Perioada convențională (10 - 13 ani)

Individul este preocupat de respectarea unor norme exterioare, sociale. Faptele sunt judecate după intenții. Se cristalizează necesitatea existenței normelor.

Subetapa 1 - orientarea „băiat bun - fată drăguță” sau conformitatea interpersonală. Conformarea la morală se face din dorința de a obține aprobarea celorlalți.

Subetapa 2 - orientarea „lege și ordine”. Respectarea normelor societății este morală pentru că acționează în binele tuturor, deci și al tău ca individ.

Stadiul de tranziție dintre etapa convențională și cea postconvențională merită menționat pentru că adesea reprezintă un punct critic în evoluția unui individ. Înainte de a se fi descoperit principiile etice universale, morala poate părea relativă și arbitrară, motiv pentru care unele persoane pot devia într-o etică de tip hedonist. Un astfel de exemplu este cultura hippie din anii șaizeci.

Perioada postconvențională (la 13 ani, la tinerețe sau niciodată)

Individul își elaborează un cod moral autonom, pe care îl interiorizează, pornind de la identificarea cu o comunitate, cu care individul împarte regulile și îndatoririle.

Subetapa 1 - orientarea social-contractuală. Legile sunt stabilite printr-un proces democratic, în beneficiul tuturor, iar când nu mai funcționează pot fi renegociate.

Subetapa 2 - orientarea spre etica universală. Valorile universale (dreptate, bine, adevăr, egalitate etc.) sunt ierarhizate într-o conduită personală, individul poate fi în dezacord cu o regulă a societății dacă o consideră imorală.

Kohlberg face următoarele remarcă asupra dezvoltării stadiale a moralității: ordinea stadiilor este invariabilă; nu se poate parcurge decât un stadiu odată; o persoană nu poate înțelege specificul unui stadiu superior, cu excepția celui imediat următor; indivizii sunt atrași de modul de a raționa specific nivelului imediat următor celui în care se plasează; progresul de la un stadiu la altul se realizează eficient atunci când există un dezechilibru cognitiv generat de o dilemă morală; dezvoltarea fizică și cea morală sunt diferite și nu evoluează simultan; majoritatea oamenilor rămân la stadiul al patrulea, doar 25% acced la nivelul al șaselea; dezvoltarea morală apare din interacțiunea socială.

Stadiile dezvoltării psihosociale (Eric Erikson)

Spre deosebire de Freud, care vedea acest conflict centrat pe părțile corpului, neofreudianul Erikson vede conflictul centrat pe relațiile individului cu alți membri ai societății (<https://www.suntparinte.ro/erik-erikson-stadiile-dezvoltarii-psihosociale>, online, 15.12.2023, Mogonea, Novac, 2013).

Dezvoltarea psihosocială se desăvârșește prin parcurgerea a opt stadii, progresiv. Numai rezolvarea conflictelor inițiale îl ajută pe individ să le domine pe celelalte.

Stadiul 1 – nou născutul (0 -1 an) - Conflictul apare între încredere și neîncredere. Este momentul în care copilul își stabilește atitudinea de bază față de lumea din jurul său. Cu cât beneficiază de mai multă siguranță, cu atât atitudinea sa va fi mai încrezătoare. Determinant este comportamentul matern.

Stadiul 2 - copilul mic (1 - 3 ani) - Conflictul apare între autonomie și îndoială, fiind generat de apariția mersului. Provocările fizice cu care se confruntă copilul îi pot susține încrederea în forțele proprii sau pot genera o lipsă de încredere în sine. Determinant este aici modul în care părinții îl ajută pe copil să depășească provocările. Faptul că adultul rezolvă problemele în locul copilului sau îl lasă să se descurce singur când problemele sunt vădit peste capacitățile lui contribuie la lipsa de încredere în sine.

Stadiul 3 - copil mijlociu (3 - 6 ani) - Conflictul apare între inițiativă și vinovăție, generate de responsabilitățile în creștere care îi revin copilului. Dacă i se solicită să își asume responsabilități pentru sine, copilul va învăța să aibă inițiative. Dacă i se cere prea mult, poate ajunge să se simtă vinovat pentru că nu și-a îndeplinit responsabilitățile. Din nou, mediul familial este determinant.

Stadiul 4 - copil mare (6 - 12 ani) - Conflictul apare între sârguință și inferioritate și este generat de intrarea copilului în școală. Mediul școlar sau prietenii de joacă îl pot determina pe copil să devină sârguincios, străduindu-se să facă față cererilor sau să se simtă neputincios.

Stadiul 5 - adolescent (12 - 18/20 ani) - Conflictul este între identitate și confuzia de rol. Apar o mulțime de roluri sociale, pe care adolescentul trebuie să le integreze și să le interiorizeze. Determinante sunt, pentru atingerea unității individuale sau confuzia rolului, atât modelele, cât și grupul de prieteni.

Stadiul 6 - tânăr (20 - 30/35 ani) - Conflictul apare între izolare și intimitate. Tânărul este influențat de partener sau de prieteni în alegerea unui comportament de relaționare centrat pe intimitate cu ceilalți sau pe izolare față de ei.

Stadiul 7 - matur (35 - 50/60 ani) - Conflictul apare între creație și stagnare. Maturul poate căuta împlinire în viață, activism, sau se poate blaza, devenind pasiv. Rol important îl au aici profesia și familia.

Stadiul 8 - bătrân (peste 60 de ani) - Conflictul apare între integritate și disperare, fiind generat de necesitatea de a accepta apropierea morții. Pensionarea are influență majoră aici.

Literatura de specialitate mai prezintă și alte categorizări, clasificări, taxonomii: stadiile formării competenței de simbolizare (Howard Gardner); stadiile dezvoltării formelor de cunoaștere (William Perry); teoria motivațională a personalității umane (A. Maslow), stadiile dezvoltării psihosexuale (după Freud), stadiile dezvoltării gândirii critice (Richard Paul și Linda Elder), teoria inteligențelor multiple (H. Gardner), teoria inteligenței emoționale (Daniel Goleman & al.).

2.2. Vârstele școlare

(<https://copilariefericita.files.wordpress.com/2013/01/dezvoltarea-copilului-de-mihaela-gaisteanu.pdf>, online, 15.12.2023, și https://childhub.org/sites/default/files/1.9_particularitatile_de_varsta.pdf, online, 15.12.2023)

Particularitățile de vârstă

Sunt redate aspecte specifice vârstelor, caracteristici la care ne putem aștepta să apară la grupele de vârstă specificate, însă ele trebuie înțelese în contextul diferențelor individuale și al nivelului actual de dezvoltare a copiilor, ținând cont de faptul că unii se dezvoltă mai rapid, iar alții mai lent.

a) Nou născutul și sugarul (0 - 1 an)

Copilul este dependent total de persoana ce îl îngrijește. Se dezvoltă sentimentul de atașament față de părinte/îngrijitor. Nu poate face distincție între sine și mediul înconjurător (în primele luni de viață). Imită expresiile emoționale pe care le observă la părinți sau la alte persoane apropiate.

Manifestă teamă sau neliniște în absența persoanelor apropiate (anxietate de separare). Comunică prin plâns la nevoile fiziologice și emoționale. Are tendința continuă de explorare (merge în patru labe prin cameră, ia diferite obiecte în mână și le pune în gură etc.).

b) Copilăria timpurie (1 - 3 ani)

În această perioadă copiii explorează mediul, acționează spontan și necontrolat. Gândește într-o manieră concretă, dar, totodată, percepe relația cauză – efect, referitor la ceea ce se întâmplă (cineva bate la ușă, înseamnă că vine cineva, dacă se închide ușa zgomotul se aude mai încet etc.). Se enervează foarte ușor atunci când nu obține ceea ce își dorește. Explorează continuu mediul și solicită părinților să participe la jocurile lui. Manifestă gelozie față de cei care sunt în centrul atenției părintelui;

c) Școlarul mic (6/7 – 10/11 ani)

Această perioadă este apreciată de unii autori ca sfârșit al copilăriei și un început primar al pubertății. Problemele acestei etape sunt legate de adaptarea școlară și de învățare. Învățarea devine tipul fundamental de activitate, solicitând intens intelectul și determinând dezvoltarea unor capacități și strategii de învățare.

Paralel cu acest proces, copilul face achiziții importante – deprinderile de scris/citit, ce devin condiția și instrumentul însușirii altor achiziții. Copilul între 6/7 – 10/11 ani poate învăța orice sport: mersul pe bicicletă, înot, patinaj etc., cu condiția să fie susținut și stimulat în acest sens. Se dezvoltă